

УДК 330.34:341

**РІЗНОМАНІТТЯ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ТЕОРІЇ
СТРУКТУРНИХ ЗМІН ЕКОНОМІКИ**<https://orcid.org/0000-0001-8791-9121>

Дергалюк Богдан Володимирович, к.е.н., доцент, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м Київ, b_dergaliuk@ukr.net, +380504480865

Bogdan Dergaliuk, Ph.D, Associate Professor, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute", m. Kyiv

B. Dergaliuk, The variety of the conceptual-categorical apparatus of the theory of structural changes in the economy.

The article deals with the conceptual-categorical apparatus of the theory of structural changes in the national economy. It is established that the concept of "structure" is a spatial picture of the composition of the research object, characterizing the structure, interlacement and / or functional connections of parts of the object, relations, structure, and the like. In turn, interconnections, relationships, structure, structure ensure the preservation of the basic properties of the structure due to the influence of external and internal changes. At the level of the national economy, the concept of "structure" is a combination of interconnections, interconnections, interdependencies between individual parts of the economy, its sectors, branches, etc. Since the economy is a complex and multi-faceted system, it can be explored through a set of interacting structures through a system of multilevel and complex relationships. The study of the concept of "structural shifts" makes it possible to state that under this notion understood: qualitative, complex, structural, long-term changes, that is, the basic feature of the shift is "change"; changes occur between relationships and / or proportions of elements or systems; changes are accompanied by qualitative characteristics of the system. Structural shifts represent a whole range of quantitative and / or qualitative changes in the structure of the national economy that may manifest themselves in changes in the instruments and mechanisms of national economy management, in the technological basis of production and production processes, in the system of use and distribution of resources and capital etc. It is substantiated that "structural shifts" should be understood as qualitative, complex, structural changes in the interrelations between elements of the system of the national economy and the proportion between its elements at different levels under the influence of exogenous and endogenous factors characterized by qualitative shifts in the system.

Дергалюк Б. В. Різноманіття понятійно-категоріального апарату теорії структурних змін економіки.

У статті досліджується понятійно-категоріальний апарат теорії структурних змін в національній економіці. Встановлено, що поняття «структура» представляє собою просторову картину складу об'єкту дослідження, характеризує будову, взаєморозміщення і/або функціональні зв'язки частин об'єкта, відносин, устрою тощо. У свою чергу, взаємозв'язки, відносини, устрій, будова забезпечують збереження основних властивостей структури внаслідок впливу зовнішніх та внутрішніх змін. На рівні національного господарства поняття «структура» представляє собою взаєморозміщення, взаємозв'язки, взаємозалежності між окремими частинами економіки, її секторами, галузями тощо. Оскільки економіка представляє собою складну та багатогранну систему, то її можна досліджувати через сукупність структур, що взаємодіють через систему багаторівневих та складних відносин. Проведене дослідження поняття «структурні зрушення» дають можливість констатувати, що під цим поняттям розуміють: якісні, комплексні, структурні, довготривалі зміни, тобто базовою ознакою зрушення виступає «зміна»; зміни відбуваються між взаємозв'язками і/або пропорціями елементів або системи; зміни супроводжуються якісними характеристиками системи. Структурні зрушення представляють собою цілий комплекс кількісних і/або якісних перетворень структури національної економіки, що можуть проявлятися у змінах в інструментах та механізмах управління національною економікою, у технологічній основі виробництва та виробничих процесах, у системі використання та розподілу ресурсів і капіталу тощо. Обґрунтовано, що «структурні зрушення» слід розуміти якісні, комплексні, структурні зміни взаємозв'язків елементів системи національного господарства та пропорції між її елементами на різних рівнях під впливом екзогенних та ендогенних факторів, що характеризуються якісними зрушеннями системи.

Дергалюк Б. В. Многообразие понятийно-категориального аппарата теории структурных изменений экономики.

В статье исследуется понятийно-категориальный аппарат теории структурных изменений в национальной экономике. Установлено, что понятие «структура» представляет собой пространственную картину состава объекта исследования, характеризует строение, взаиморасположение и/или функциональные связи частей объекта, отношений, устройства и тому подобное. В свою очередь, взаимосвязи, отношения, устройство, строение обеспечивают сохранение основных свойств структуры вследствие воздействия внешних и внутренних изменений. На уровне национального хозяйства понятие «структура» представляет собой размещенные, взаимосвязи, взаимозависимости между отдельными частями экономики, ее секторами, отраслями и тому подобное. Поскольку экономика представляет собой сложную и многогранную систему, то ее можно исследовать по совокупности структур, взаимодействующих через систему многоуровневых и сложных отношений. Проведенное исследование понятия «структурные сдвиги» дают возможность констатировать, что под этим понятием понимаются качественные, комплексные структурные, долгосрочные изменения, то есть базовым признаком сдвига выступает «изменение»; изменения происходят между взаимосвязями и/или пропорциями элементов или системы; изменения сопровождаются качественными характеристиками системы. Структурные сдвиги представляют собой целый комплекс количественных и/или качественных преобразований структуры национальной экономики, которые могут проявляться в изменениях в инструментах и механизмах управления национальной экономикой, в технологической основе производства и производственных процессах, в системе использования и распределения ресурсов и капитала и т.д. Обосновано, что «структурные сдвиги» следует понимать качественные, комплексные структурные изменения взаимосвязей элементов системы национального хозяйства и пропорции между ее элементами на разных уровнях под влиянием экзогенных и эндогенных факторов, характеризующихся качественными сдвигами системы.

Постановка проблеми. Вітчизняною практикою господарювання доведено, що ринкова економічна система ефективна за умов узгодженої, виваженої економічної структури національного господарства. Але, при цьому, ця виваженість та збалансованість економічної структури залежить від механізму державного регулювання. Незбалансованість структури національного господарства супроводжується посиленням макроекономічних диспропорцій на товарному та грошовому ринках, розбалансуванням платіжного балансу тощо. Це та інше викликає необхідність використання системного підходу щодо державного регулювання структурних змін у національному господарстві для подолання структурної незбалансованості економіки.

В сучасній науковій літературі при дискусіях на конференціях, семінарах та форумах дуже часто вживаними є поняття «структурні зрушення», «структурні диспропорції», «структурні трансформації», «структурні зміни». При цьому, під цими термінами інколи розуміють однакові або зовсім полярні процеси та явища, що зумовлює поглиблення наукових досліджень у напрямі з'ясування сутності цих понять.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До питань вивчення економічною наукою давно відносилися проблеми розвитку певних видів діяльності та їх секторальної агрегації. У другій половині минулого століття набули поширення дослідження щодо структури економіки та її змін. Так, до іноземних науковців, що займалися проблематикою трансформації економічної структури національного господарства необхідно віднести: Д. Белла, Дж. К. Гелбрейта, Д. Друкера, К. Кларка, С. Кузнеця, М. Пората, У. Ростоу, А. Тоффлера, А. Туррена та ін.

Дослідження питань структурних змін у національному господарстві носить міждисциплінарний характер та підпадає під вивчення фахівцями з державного управління, географії, соціології, економіки національного управління та розвитку продуктивних сил тощо.

Проблематику державного регулювання структурних змін у національному господарстві досліджували такі українські науковці, як: О. Амоша, В. Антонюк, В. Біла, М. Білопольський, Ю. Бицюра, А. Гальчинський, В. Геєць, І. Крючкова, О. Волинець, О. Лебедева, Є. Лібанова, А. Мельник, А. Павлюк, В. Русан, Н. Скірка, Л. Шинкарук та ін.

Активний науковий пошук зумовлений актуальністю даного напрямку наукових розвідок, оскільки в Україні спостерігається поглиблення структурних диспропорцій соціально-економічного розвитку. Віддаючи належне науковому доробку іноземних та вітчизняних вчених, необхідно наголосити, що теоретико-методичні підходи щодо

визначення понятійно-категоріального апарату державного управління структурними змінами вимагає подальшого уточнення, що, у свою чергу, сприятиме розробленню концептуальних положень з удосконалення механізму державного регулювання структурних змін в економіці України.

Метою статті є дослідження понятійно-категоріального апарату теорії структурних змін в національній економіці.

Для досягнення поставленої мети було вирішено наступні завдання:

- визначено поняття «структура» та «структура економіки»;
- досліджено точки зору різних авторів щодо тлумачення сутності понять «структурні зміни» та «структурні зрушення»;
- обґрунтовано авторське бачення щодо використання понятійно-категоріального апарату теорії структурних змін в національній економіці.

Теоретико-методологічною базою дослідження стало застосування системного підходу щодо дослідження понятійно-категоріального апарату теорії структурних змін в національній економіці, а також використання методів наукового пізнання, а саме: аналізу, синтезу, індукції, дедукції, монографічного методу тощо. Теоретичним підґрунтям виступили наукові дослідження науковців щодо державного управління структурними змінами в економіці країни.

Результати дослідження. У науковій літературі часто піднімаються питання щодо державного регулювання структурними змінами у національному господарстві. При цьому вживається велика кількість економічних дефініцій, пов'язаних із даною тематикою, що описують зміни, які відбуваються у економічній системі певного рівня (макро-, мезо-, мікрорівня). При цьому, інколи виникає безсистемність та синонімічність вживання понять, описуючих зрушення економічної системи. Це зумовлює поглиблення досліджень понятійно-категоріального апарату теорії структурних змін національного господарства.

Взагалі, поняття «структура», що перекладаючи з латинської означає розташування, побудова, порядок представляє собою просторову картину складу об'єкту дослідження (у нашому випадку – процес реалізації структурних змін в національній економіці), характеризує будову, взаєморозміщення і/або функціональні зв'язки частин об'єкта, відносин, устрою тощо. У свою чергу, взаємозв'язки, відносини, устрій, будова забезпечують збереження основних властивостей структури внаслідок впливу зовнішніх та внутрішніх змін.

Структура економіки – «це система відтворення валового внутрішнього продукту, яка характеризується, насамперед, з кількісної сторони відповідно за часткою та питомою вагою певної галузі (підприємства, інших елементів) у системі виробництва, розподілу й споживання валового внутрішнього продукту та національного доходу» [9].

Щодо поняття «структура національного господарства» є різні думки науковців. Так, Н. Шиян розглядає структуру національного господарства як «співвідношення різних елементів національної економічної системи, що відображають народногосподарські пропорції та стан суспільного поділу праці» [7, с. 140].

О. Мельниченко та В. Миколок визначають структуру національного господарства як «взаємне розміщення і взаємозв'язок окремих галузей та сфер діяльності, пропорції між якими відображають потенціал національної економіки й створюють передумови для її подальшого розвитку під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників» [12, с. 134].

С. Біла акцентує увагу на «багатоукладності системи, що базується на визнанні конкуренції та прибутковості як головних рушійних силах економічного прогресу, на розвинутій системі товарно-грошових відносин» [3, с. 19].

Професор В. Антонюк під структурою національного господарства розуміє «співвідношення між окремими її компонентами, що є явищем складним та багатограним» [1, с. 17].

Структура національної економіки надзвичайно складна, багатовимірна система, структура якої не є стабільною та змінюється під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів [11]

Колектив науковців під керівництвом В. Бодрова зазначають, що «структура національної економіки» – це «сукупність галузей, сфер господарської діяльності, взаємопов'язаних суспільним поділом праці, що охоплює виробництво благ, обмін ними, розподіл і споживання їх, а також різноманітні організаційні форми та інституції, в яких відбуваються господарські процеси, економічна діяльність людей за певним способом організації господарського життя суспільства з метою вирішення його ключових проблем» [15, с. 35].

Отже, на рівні національного господарства поняття «структура» представляє собою взаєморозміщення, взаємозв'язки, взаємозалежності між окремими частинами економіки, її секторами, галузями тощо. Оскільки економіка представляє собою складну та багатогранну систему, то її можна досліджувати через сукупність структур, що взаємодіють через систему багаторівневих та складних відносин, до яких можна віднести: інституціональну, управлінську, галузеву, секторальну відтворювальну, територіальну, регіональну, виробничо-технологічну та інші структури національної економіки.

Структура національного господарства формується під впливом еволюційного розвитку системи національної економіки та характеризується розміщенням її елементів, складових, яким притаманні особливі властивості.

Будь якій структурі притаманні зміни. Під змінами структури розуміють:

- динамізм;
- зміни горизонтальних та вертикальних взаємозв'язків структури;
- існуючі пропорції, компонентів, елементів структури;
- кількісні та якісні зміни структури тощо.

Таким чином, структурі національного господарства властиві зміни. Зміни можуть бути депресивними або прогресивними та відбиватися на темпах економічного зростання країни, макроекономічних показниках, що входять до системи національних рахунків тощо. Але, зміни відбуваються під впливом структурних зрушень.

Взагалі термін «зрушення» представляє собою – порушення функцій, зміну структури, перетворення, рух. Розглянемо більш детально, що науковці розуміють під поняттям «структурні зрушення» (див. табл. 1).

Таблиця 1

Тлумачення сутності поняття «структурні зрушення»

Автор, джерело	Визначення поняття «модернізація»	Основні положення визначення
С. Гасманов, В. Сизоненко [4, с. 23]	комплекс змін у виробничих процесах, кількісні і якісні перетворення у співвідношеннях використання ресурсів, початку їх більш ефективного використання	Зміни у виробничих процесах
Л. Шинкарук, І. Бевз, І. Барановська та ін. [14, с. 18]	якісна зміна взаємозв'язків між зіставними елементами макроекономічної системи, тобто такими, що належать до одного рівня економічної системи	Зміни взаємозв'язків елементів
М. Кобзистий [8, с. 34]	структурні зміни, які зумовлюють якісне перетворення характеристик економічної системи, що відображені в кількісних показниках	Зміни якісних характеристик системи
О. Красильников [10, с. 52]	якісна зміна взаємозв'язків між зіставними елементами економічної системи, зумовлена нерівномірною динамікою співвідношення їхніх кількісних характеристик	Зміни взаємозв'язків системи

О. Мельниченко, В. Миколук [12, с. 134]	зміни умов і кінцевих результатів діяльності як економіки загалом, так і окремих її суб'єктів під впливом ринкових механізмів і механізмів державного регулювання, тобто кількісних і якісних характеристик системи, часток, пропорцій, місцеположення елементів структури	Зміни якісних характеристик системи
В. Сіденко [13, с. 19]	довготривалі зміни в співвідношенні різних видів економічної діяльності та секторів економіки – зміни, які спричиняються, насамперед, технологічними та соціальними інноваціями й не мають реверсного характеру	Зміни співвідношення різновидів діяльності під впливом технологічного та інноваційного оновлення
В. Бессонов [2, с. 602]	зміна пропорцій між елементами сукупності з перебігом часу; структурні зрушення є наслідком відмінностей у темпах зростання елементів сукупності	Зміни пропорцій між елементами сукупності
С. Гонта [5, с. 87]	якісно нова зміна взаємозв'язків між основними компонентами системи національної економіки, що відбувається під тиском зовнішнього середовища і позитивно впливає на подальший розвиток такої системи	Зміни взаємозв'язків системи
О. Коломицева [9]	зміна пропорцій між елементами сукупності у часовому проміжку, що свідчить про динаміку її структури, тобто структурні зрушення, які є наслідком розбіжностей темпів зростання елементів сукупності	Зміни пропорцій між елементами сукупності

Джерело: складено автором на основі [2; 4; 8; 9; 10; 12; 13; 14]

Наявність структурних змін пов'язують із переходом індустріального суспільства до постіндустріального. Л. Давидюк зазначає, що «всеохоплюючими закономірностями структурних зрушень, які відбуваються в національних економіках під впливом процесів глобалізації є зростання частки високотехнологічних виробництв, телекомунікацій, фінансових та бізнесових послуг, а також соціально-орієнтованих видів економічної діяльності, що саме і формують стратегічні сектори національних економік» [6, с. 173].

Висновки. Наведені визначення поняття «структурні зрушення» дають можливість констатувати, що під цим поняттям розуміють:

по-перше, якісні, комплексні, структурні, довготривалі зміни, тобто базовою ознакою зрушення виступає «зміна»;

по-друге, зміни відбуваються між взаємозв'язками і/або пропорціями елементів або системи;

по-третє, зміни супроводжуються якісними характеристиками системи.

Структурні зрушення представляють собою цілий комплекс кількісних і/або якісних перетворень структури національної економіки, що можуть проявлятися у змінах в інструментах та механізмах управління національною економікою, у технологічній основі виробництва та виробничих процесах, у системі використання та розподілу ресурсів і капіталу, розвитку територіальної структури тощо.

Отже, на наш погляд, під сутністю поняття «структурні зрушення» слід розуміти якісні, комплексні, структурні зміни взаємозв'язків елементів системи національного господарства та пропорції між її елементами на різних рівнях під впливом екзогенних та ендогенних факторів, що характеризуються якісними зрушеннями системи.

Подальші наукові розвідки необхідно проводити у площині розроблення концептуальних засад державного регулювання структурних змін як основи збалансування структури економіки. Також подальших досліджень вимагають питання які пов'язанні із концептуальним осмисленням ролі взаємоузгодження структурної політики інтелектуалізації як базису збалансування структури економіки України.

Список використаних джерел:

1. Антонюк В. П. Структурні зрушення в національній економіці як загроза для сталого розвитку України / В. П. Антонюк // Вісник економічної науки України. – 2017. – № 2. – С. 7-12.
2. Бессонов В. А. О трансформационных структурных сдвигах в российской экономике / В. А. Бессонов // Экономика переходного периода. Сборник избранных работ. – М. : Дело, – 2003. – С. 597-637.
3. Біла С. О. Структурна політика в системі державного регулювання трансформаційної економіки : [монографія] / С. О. Біла. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – 408 с.
4. Гасанов С. С. Фінансування структурних зрушень та інноваційної модернізації / С. С. Гасманов, В. О. Сизоненко // Фінанси України. – 2014. – № 5. – С. 20-28.
5. Гонта С. В. Категоріальний простір дослідження структурної трансформації національної економіки / С. В. Гонта // Науковий вісник Полісся. – № 3 (7), – 2016. – С. 84-92.
6. Давидюк Л. П. Глобальні зміни в структурі зайнятості як чинник трансформації міжнародного ринку праці / Л. П. Давидюк // Економіка : реалії часу. – 2015. – № 3(19). – С. 172-177.
7. Державне регулювання економіки / Н. І. Шиян. – Х. : Формат-Плюс, 2008. – 384 с.
8. Кобзистий М. О. Інституціональні умови реалізації структурних зрушень у трансформаційній економіці / М. О. Кобзистий // Науково-технічна інформація. – 2005. – № 2. – С. 34-38.
9. Коломицева О. В. Структурні зрушення в економіці: сутність і напрями трансформації / О. В. Коломицева // [Економіка природокористування і охорони довкілля](#). – 2009. – № 9. – С. 102-106.
10. Красильников О. Ю. Проблемы структурных преобразований в экономике / О. Ю. Красильников // Экономист. – 2005. – № 8. – С. 52-58.
11. Куйбіда С. В. Формування нових підходів до реалізації структурної перебудови економіки України / С. В. Куйбіда // Економіка та держава. – № 9. – 2017. – С. 90-95.
12. Мельниченко О. Структурні зрушення в національній економіці як об'єкт та результат державної структурної політики / О. Мельниченко, В. Миколюк // Держава і ринок. – 2012. – № 4. – С. 131-135.
13. Сіденко В. Структурні трансформації у світовій економіці: виклики для України : аналіт. доп. – К. : Заповіт, 2017. – 182 с.
14. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток : наукова доповідь / [Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2015. – 304 с.
15. Управління структурними зрушеннями та інноваційно-інвестиційними процесами в економіці України : [навч. посіб.] / В. О. Гусев, О. М. Соколова; за заг ред. В. Г. Бодрова. – К. : Вид-во НАДУ, 2011. – 284 с.
16. Чайка Ю. Механізми структурного розвитку національної економіки / Ю. Чайка // Вісник КННЕУ. – 2011. – № 3. С. 30-41.

References

1. Antoniuk, V.P. (2017), "Structural changes in the national economy as a threat to sustainable development of Ukraine", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, vol. 2, pp. 7-12.
2. Bessonov, V.A. (2003), "About Transformational Structural Shifts in the Russian Economy", *Jekonomika perehodnogo perioda. Sbornik izbrannyh rabot*, pp. 597-637.
3. Bila, S.O. (2001), *Strukturna polityka v systemi derzhavnogo rehuliuвання transformatsijnoi ekonomiky [Structural policy in the system of state regulation of the transformational economy]*, Vyd-vo UADU, Kyiv, Ukraine.
4. Hasanov, S.S. and Syzonenko, V.O. (2014), "Financing structural shifts and innovation modernization", *Finansy Ukrainy*, vol. 5, pp. 20-28.
5. Honta, S.V. (2016), "Categorical space of the study of the structural transformation of the national economy", *Naukovyj visnyk Polissia*, vol. 3, no. 7, pp. 84-92.
6. Davydiuk, L.P. (2015), "Global changes in the structure of employment as a factor in the transformation of the international labor market", *Ekonomika: realii chasu*, vol. 3, no 19, pp. 172-177.
7. Shyian, N.I. (2008), *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky, [State regulation of economy]*, Format-Plius, Kharkiv, Ukraine.
8. Kobzystyj, M.O. (2005), "Institutional Conditions for the Implementation of Structural Transitions in a Transformation Economy", *Naukovo-tekhnichna informatsiia*, vol. 2, pp. 34-38.
9. Kolomytseva, O.V. (2009), "Structural Transitions in Economics: Essence and Directions of Transformation", *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia*, vol. 9, pp. 102-106.
10. Krasil'nikov, O.Ju. (2005), "Problems of Structural Transformations in Economics", *Jekonomist*, vol. 8, pp. 52-58.
11. Kujbida, S.V. (2017), "Formation of New Approaches to the Realization of the Structural Restructuring of the Ukrainian Economy", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 9, pp. 90-95.

12. Mel'nychenko, O. And Mykoliuk, V. (2012), "Structural changes in the national economy as an object and result of state structural policy", *Derzhava i rynok*, vol. 4, pp. 131-135.
13. Sidenko, V. (2017), *Strukturni transformatsii u svitovij ekonomitsi: vyklyky dlia Ukrainy: analit. dop.* [Structural Transformations in the World Economy: Challenges for Ukraine: Analyst. add], Zapovit, Kyiv, Ukraine.
14. Shynkaruk, L.V. Bevz, I.A. Baranovs'ka, I.V. and ta in. (2015), *Strukturni transformatsii v ekonomitsi Ukrainy: dynamika, superechnosti ta vplyv na ekonomichnyj rozvytok: naukova dopovid'* [Structural Transformations in the Ukrainian Economy: Dynamics, Contradictions and Impact on Economic Development: Scientific Report], *In-t ekon. ta prohozuv. NAN Ukrainy*, Kyiv, Ukraine.
15. Bodrova, V.H. Husiev, V.O. Sokolova, O.M. and ta in. (2011), *Upravlinnia strukturnymy zrushenniamy ta innovatsijno-investytsijnymy protsesamy v ekonomitsi Ukrainy* [Management of structural shifts and innovation and investment processes in the economy of Ukraine], Vyd-vo NADU, Kyiv, Ukraine.
16. Chajka, Yu. (2011), "Mechanisms of the structural development of the national economy", *Visnyk KNNEU*, vol. 3, pp. 30-41.

Key words: structure, change, structural changes, structural changes, national economy, state regulation.

Ключові слова: структура, зміна, структурні зміни, структурні зрушення, національна економіка, державне регулювання.

Ключевые слова: структура, зміна, структурная зміни, структурная зрушення, национальная экономика, державне регулювання.

Рецензент: Тульчинська С. О., професор кафедри економіки і підприємництва НТУУ "КПІ", доктор економічних наук, професор

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.unicheck.com/library/viewer/report/8934435>